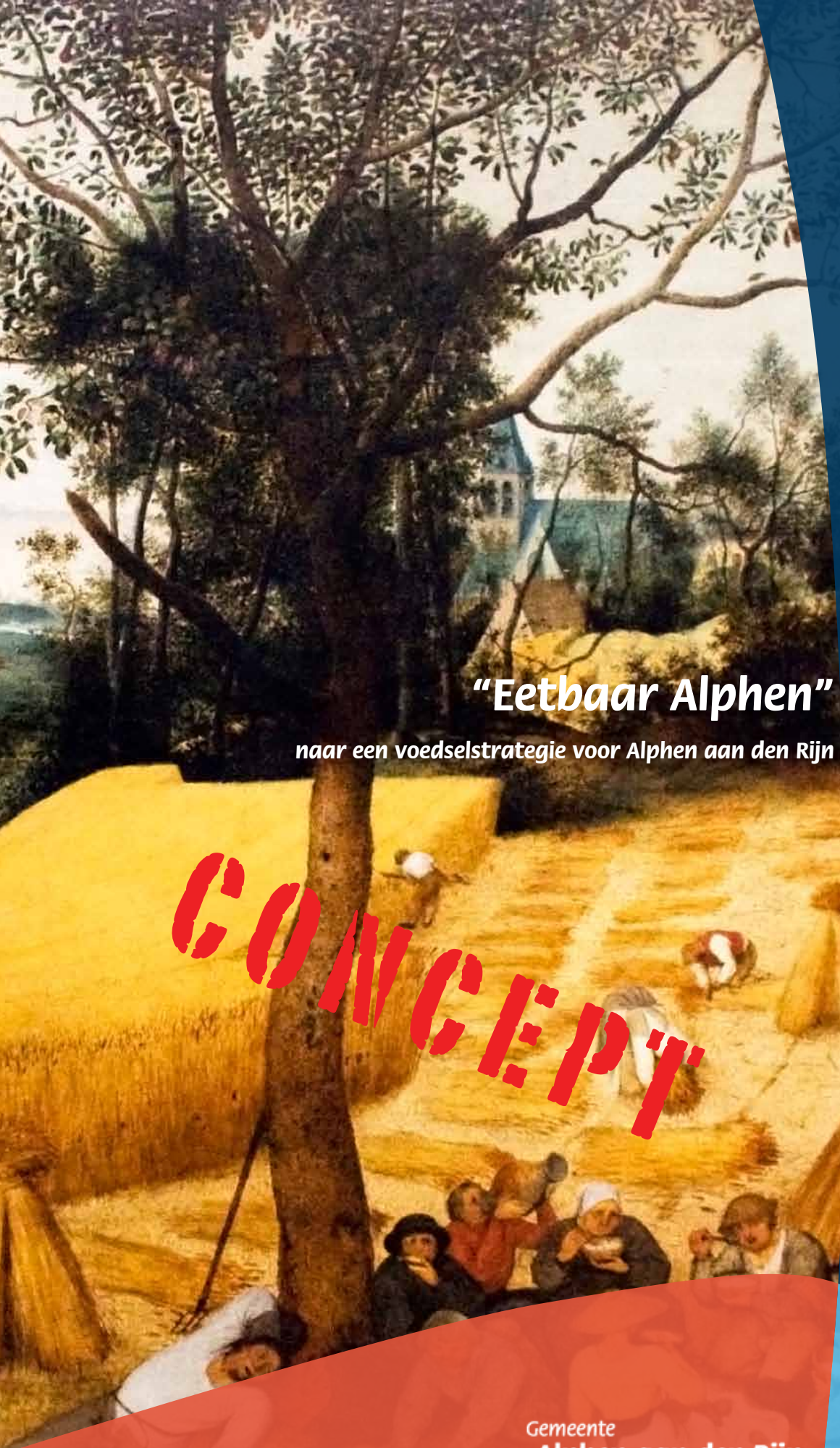

“Eetbaar Alphen”

naar een voedselstrategie voor Alphen aan den Rijn

CONCEPT

Gemeente
Alphen aan den Rijn

Gemeente
Alphen aan den Rijn

Afdeling Ruimtelijke Ontwikkeling
Unit Beleid & Strategie
Sven Thorissen

september 2011

Stadhuisplein 1 - Postbus 13
2400 AA Alphen aan den Rijn
T 14 0172
F 0172 - 465 485
E gemeente@alphenaandenrijn.nl

coverillustratie:

Pieter Bruegel de Oude, "De Oogst", 1565 (Metropolitan Museum of Art, New York)

Inhoudsopgave

Inleiding	6
-----------	---

BEST PRACTICES #1 Prinzessinnengärten, Berlin	8
---	---

Hoofdstuk 1: Waarom “Eetbaar Alphen” ?	10
--	----

1.1	Relatie Stad-Land	10
1.2	Globale trends en ontwikkelingen	11

BEST PRACTICES #2 Brightfarms, New York	12
---	----

1.3	Europees netwerk	14
1.4	Nationale focus op topsectoren	14
1.5	Floriade 2022	15
1.6	Structuurvisie Alphen aan den Rijn 2031	15

BEST PRACTICES #3 Gebiedscoöperatie “Oregional”, Nijmegen	16
---	----

1.7	Tijdelijke invulling	18
1.8	Participatie	18
1.9	Educatie	19
1.10	Publieke beeldvorming	19

BEST PRACTICES #4 Schooltuin “Cleijn Tuintje”, Tilburg e.a.	20
---	----

1.11	Economie en werkgelegenheid	22
1.12	Groene daken en stedelijk microklimaat	23

BEST PRACTICES #5 Eagle Street Rooftop Farms, Brooklyn	24
--	----

1.13	Forest Gardening	26
1.14	Conclusie	27

BEST PRACTICES #6 PlantLAB, Den Bosch	28
---	----

Hoofdstuk 2: Eetbaar Alphen in relatie tot het collegeprogramma	30
1 Democratisch functioneren	30
2 Duurzaamheid	31
3 Zorg en welzijn	31
4 Jeugd, onderwijs, cultuur en sport	32
6 Veiligheid	33
7 Economie, werk en bijstand	33
8 Wonen en woonomgeving	34
Vervolg	35
 Bronnen en links	 36
 Addendum	 38
Voedsel - Steden - Sitopia, Carolyn Steel	38

Inleiding

Maisveld als tijdelijke invulling van braakliggend bouwka­vel op de Zuidas

Voedsel is een sterk element in de vormgeving van onze leefomgeving en onze samenleving. De effecten ervan zijn overal te vinden; in onze steden, cultuurlandschappen, werkpatronen, sociale leven, politiek, economie en in de ecologische voetafdruk. De omgang met voedsel vormt daarom een belangrijke component voor stedelijke en regionale ontwikkeling. In steden als b.v. Toronto , Vancouver en Londen heeft dit besef in de afgelopen jaren geleid tot het ontwikkelen van stedelijke en regionale voedselstrategieën. Ook in Nederland zijn diverse steden hiermee bezig, zoals o.a. Amsterdam, Almere, Rotterdam, Den Haag, Maastricht, Tilburg en Utrecht.

In haar internationale bestseller: "The hungry city, how food shapes our lives" uit 2009 heeft de Britse architecte Carolyn Steel de raakvlakken van de voedselkringloop met ons leven en de effecten op onze leefomgeving geanalyseerd en beschreven. Haar conclusie is, dat de invloed van voedsel veel verder gaat dan de ruimtelijke ordening, de politiek of welke andere sociale of fysieke grens dan ook. Voeding omvat bijna elk aspect van ons leven op aarde. Voedsel is een te weinig gebruikte hulpbron die gebruikt kan worden om de toekomst van onze ruimtelijke en sociaal-maatschappelijke leefomgeving op een aansprekende, verantwoorde en duurzame manier vorm te geven.

In dit stuk wordt een eerste indruk geven van de bandbreedte van het concept "Eetbaar Alphen" door het te plaatsen in globaal, nationaal, regionaal en lokaal perspectief. Daarnaast wordt geschetst welke kansen stadslandbouw kan bieden voor de bewoners en de gemeente Alphen aan den Rijn.

BEST PRACTICES #1

PRINZESSINNENGÄRTEN, BERLIN

Prinzessinnengarten: Sociaal, mobiel en biologisch

Sinds de zomer van 2009 bevindt zich naast U-bahnstation Moritzplatz in Berlin-Kreuzberg de "Prinzessinnengarten". Dit is een openbare groente- en kruidentuin die gelegen is op een kavel van ca. 6000m² die 60 jaar braak heeft gelegen. Doel van de Prinzessinnengarten is naast het omzetten van vrije kavels in productief groen het bevorderen van de sociale cohesie in de wijk. De activiteiten zijn openbaar toegankelijk en lopen uiteen van zaaien, planten, oogsten tot aan zaadwinning, verwerken van producten, conserveren van groente, het houden van bijen en de opbouw van een wormencompost tot aan de ontwikkeling van nieuwe teeltmethoden.

De groenten worden biologisch verbouwd. Er worden geen chemische middelen gebruikt. Door het biologische groen en de bijenfamilies levert de tuin een belangrijke bijdrage aan het lokale ecosysteem en microklimaat. Daarnaast worden in de tuin oude en zeldzame soorten gekweekt. Doordat de Prinzessinnengarten geen subsidies ontvangt, is het onderhoud van de tuin volledig afhankelijk van de hulp en betrokkenheid van bewoners, helpers, donoren en andere mensen die zich betrokken voelen. Inkomsten worden behaald uit het tuincafé waar groenten en kruiden direct uit de tuin verwerkt worden en waar biologische en uit de regio afkomstige producten verkocht worden. In het tuincafé worden regelmatig activiteiten voor kinderen en jongeren georganiseerd zodat zij zich betrokken voelen bij de Prinzessinnengarten. Daarnaast kunnen mensen zelf hun groenten en kruiden oogsten en dit vervolgens kopen. De inkomsten van het tuincafé en de verkoop van groenten en kruiden stromen direct terug in het project. Een deel van de groenten en kruiden wordt afgenomen door toprestaurants in Berlijn, omdat zij 100% zeker weten dat wat in de Prinzessinnengarten gekweekt is, vrij is van pesticiden en daarnaast uitstekend van smaak is.

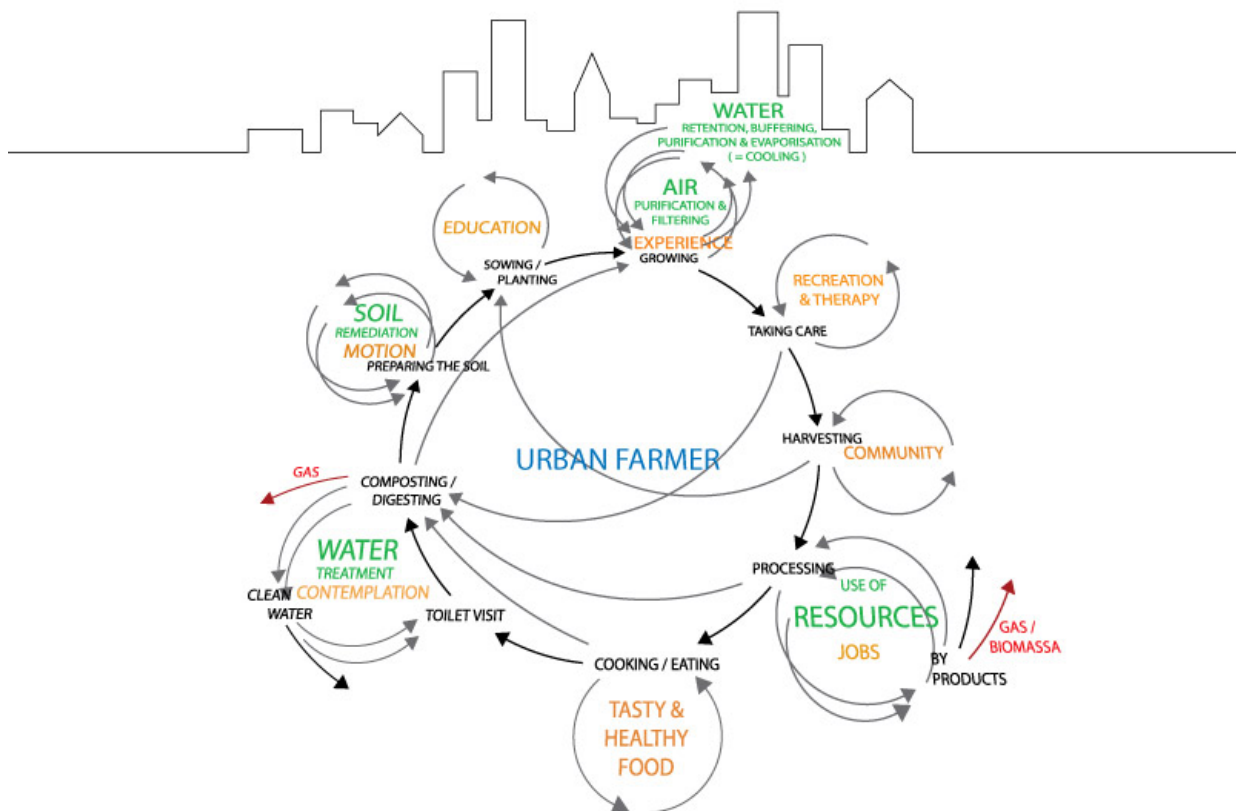
www.prinzessinnengarten.net

Waarom “Eetbaar Alphen”?

1.1 Relatie stad - land

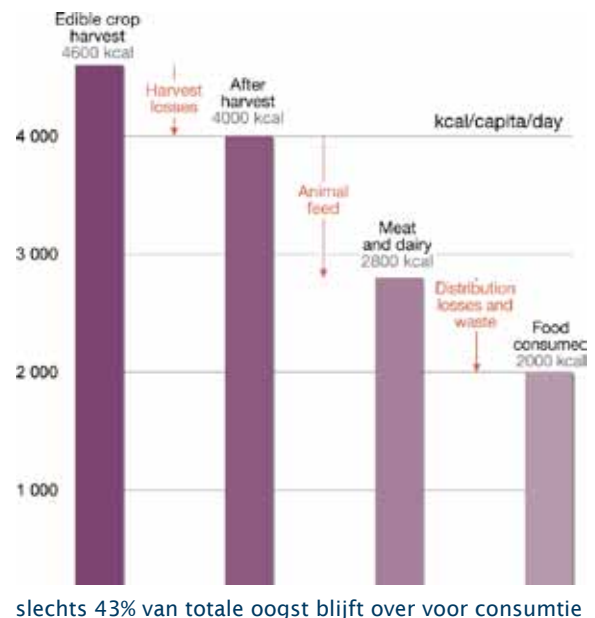
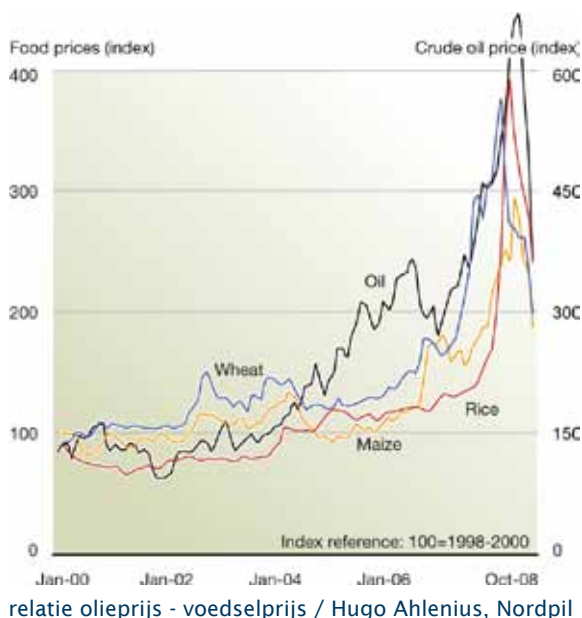
Alphen aan den Rijn is (samen met Boskoop en Rijnwoude) een dynamische gemeente met een groot aandeel aan agrarisch gebied. Van de totaal 132km² grondgebied heeft ca.74% (97,5km²) een agrarische bestemming. In het verleden waren de dorpen en steden via de voedselvoorziening sterk verbonden met hun landelijke buitengebied. Door de eeuwen heen zijn de wijde open landschappen van de droogmakerijen en veenweidegebieden van grote invloed geweest op de economische en ruimtelijke ontwikkeling van het gebied. Deze belangrijke directe relatie tussen stad en land en daarmee ook tussen voedselproductie en consumptie is in de afgelopen eeuw door verstedelijking, industrialisering, globalisering en commercialisering verloren gegaan. Met grote gevolgen: Recente gevallen van uitbraken van dierziektes zoals MKZ, Vogelgriep, BSE en Q-koorts maar ook voedselbacteriën zoals de EHEC hebben catastrofale (economische) gevolgen voor de voedselindustrie maar ook voor het consumentenvertrouwen. De noodzaak voor een bewustere omgang met “ons dagelijks brood” is door deze gebeurtenissen nadrukkelijk onderstreept. Een voedselstrategie en stadslandbouw zijn bij uitstek de instrumenten om de verschillende stadia van de voedselkringloop in kaart - en dichterbij de mens - te brengen.

schema gesloten voedselkringloop / Paul de Graaf, Eetbaar Rotterdam

1.2 Globale trends en ontwikkelingen

Daarnaast speelt ook de noodzaak om te reageren op globale ontwikkelingen als bevolkingsontwikkeling, klimaatverandering, waterschaarste en energietekorten. In de recente publicatie “The Environmental Food Crisis” van het United Nations Environment Programme (UNEP) wordt op indringende wijze de noodzaak van een revolutie in de voedselproductie benadrukt. De groei van de wereldbevolking naar een geschatte 9 miljard mensen in 2050, die voor het grootste deel in steden zullen wonen, levert een enorme toename van de vraag naar (calorierijk) voedsel op. De wereldwijde vraag naar bio-brandstoffen heeft geleid tot verschrping van de biodiversiteit en een afname van landbouwgrond die oorspronkelijk werd gebruikt voor voedselproductie. Andere aandachtspunten zijn transport en afvalmanagement. Het terugbrengen van voedselkilometers (een Nederlandse maaltijd heeft gemiddeld 33.000km afgelegd, voordat die bij de consument op het bord ligt!) en een betere integratie en revalorisatie van afval in de voedselkringloop zijn hierin belangrijke factoren. In de westerse wereld belandt ongeveer eenderde van het geproduceerde voedsel in de afval en wordt zo aan de natuurlijke kringloop onttrokken - een enorme verspilling van grondstoffen. In de huidige voedselindustrie is de energie-input acht keer hoger dan de output. De afhankelijkheid van ruwe olie en mineralen in de voedselvoorziening (bemesting, productie, oogst, verpakking, transport, verwerking, afvoer) is met het oog op de toenemende schaarste en eindigheid van deze grondstoffen een doodlopende weg.

Een focus op streekproducten en lokaal geproduceerd voedsel is een eerste, kleine stap naar een “post-carbon food system”. In de strategische visie op de fusie met Boskoop en Rijnwoude heeft de gemeente de gezamenlijke ambitie geformuleerd om in 2018 klimaatneutraal te zijn. De doelbewuste inzet van een voedselstrategie kan hierin een belangrijke bijdrage leveren.

BEST PRACTICES #2

BRIGHTFARMS, NEW YORK

BrightFarms, boeren op het dak van de supermarkt

Met een beetje slim nadenken kun je tot verrassend duurzame oplossingen komen. Zoals BrightFarms, dat daken van supermarkten benut om er kassen op te zetten, waarin een compleet assortiment van verse groenten wordt verbouwd.

Doordat de producten direct na het oogsten de winkel in gaan, blijven ze langer vers, is er minder uitval en zijn er veel minder kosten en uitstoot doordat er geen transport en opslag nodig zijn. Voordeel dus voor iedereen: de klant heeft versere en smakelijkere groenten, de super heeft een hogere marge. En het klimaat wordt gespaard.

BrightFarms zet met deze formule, die inmiddels al uitgebreid wordt toegepast in de VS, professioneel in op de trend naar lokalisering.

Gouden groene formule

De kassen van BrightFarms zijn ingericht op basis van hydrocultuur. Zo'n kas produceert voedsel met een fractie van het land en waterverbruik, zonder chemische pesticiden en met een sterk verminderde ecologische voetafdruk. Ook zakelijk is de formule een topper: BrightFarms ontwerpt, financiert, bouwt en beheert. Er zijn geen kosten voor de retailer om de productiekas te bouwen, alleen maar een verplichting om de opbrengst af te nemen. BrightFarms sluit ook een overeenkomst met een kweker, die zorgt voor een professionele productie, tegen vaste prijzen. BrightFarms werd gestart door een New Yorkse nonprofiit organisatie, New York Sun Works, die zich onder leiding van Ted Caplow vooral bezighield met duurzame oplossingen voor energie, water en voedselvoorziening in de gebouwde omgeving.

www.brightfarms.com

<http://gothamgreens.com/>

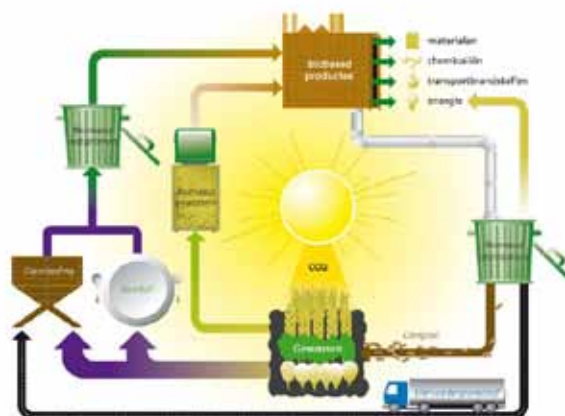

1.3 Europees netwerk

Naast de agglomeratievoordelen die grote steden bieden voor economische ontwikkeling en welvaart zijn ook de aangrenzende landelijke gebieden van groot belang op regionaal niveau. Deze zogenaamde peri-urban areas (in Nederland betreft het de Randstad) worden gekenmerkt en gedefinieerd door de intensieve wisselwerking tussen grootstedelijke centra en omliggend agrarisch gebied. Sinds 2004 worden in het PLUREL netwerk op Europees niveau betekenis en ontwikkelingsmogelijkheden van deze gebieden onderzocht. Een van de uitkomsten van dit onderzoek is de grote betekenis van streekgebonden voedselproductie en het doorontwikkelen van distributienetwerken binnen de regio voor werkgelegenheid, leefbaarheid en duurzaamheid.

1.4 Nationaal beleid en focus op topsectoren

Al in 2009 verscheen de “Nota Duurzaam voedsel” van het ministerie van EL&I. Het huidige kabinet zet deze trend voort. Op 16 maart 2011 organiseerde staatssecretaris Bleker een wethoudersconferentie met het doel gemeenten te stimuleren hun rol te gaan spelen in de verduurzaming van de voedselvoorziening in Nederland. De adviezen zijn samengevat in het platform “Smakelijk duurzame stad”. Daarnaast zet het kabinet voor het economisch herstel van Nederland in op negen topsectoren. Met twee van deze topsectoren heeft Alphen en de regio een sterke link: Agro&Food en Tuinbouw en Uitgangsmaterialen. De grote lijn in de adviezen voor deze sectoren gericht is op een verbetering en versteviging van de positie van de Nederlandse economie op de internationale markt. “In 2020 is de sector Tuinbouw en Uitgangsmaterialen wereldleider in duurzame oplossingen voor voedselzekerheid en voedselveiligheid...” Om deze ambities te kunnen realiseren wordt ingezet op gesloten kringlopen, *bio-based economy* (waarin fossiele grondstoffen worden vervangen door biomassa) en revalorisatie van reststromen. Door de geografisch gunstige ligging, het grote oppervlak aan landbouwgrond, de Greenport Boskoop, in de buurt van het Bio-Science Park Leiden, met goede multimodale verbindingen naar de mainports Schiphol en Rotterdam kunnen Alphen aan den Rijn en de regio een voorbeeldfunctie vervullen in het realiseren van de genoemde ambities.

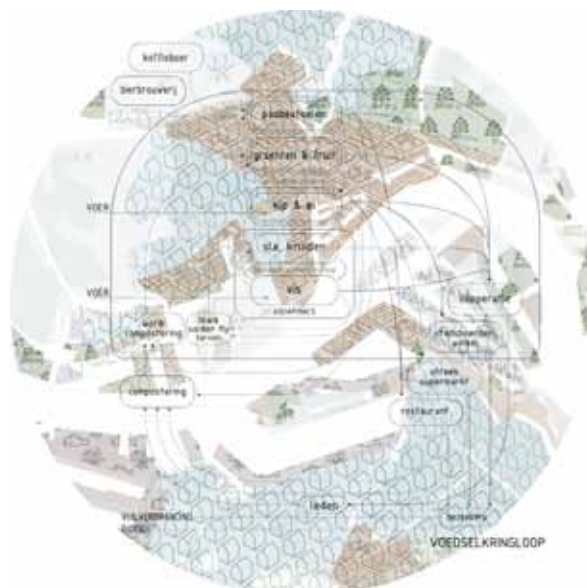
schema bio-based economy

1.5 Floriade 2022

De organisatie van de Floriade 2022, waarvoor Boskoop en Alphen aan den Rijn zich in samenwerking met een aantal buurgemeentes kandidaat gesteld hebben, zou hier een platform voor kunnen bieden. De doelstelling is om in tegenstelling tot eerdere Floriade-tentoonstellingen naast de hoofdlocatie ook decentrale locaties in het concept te integreren. Door deze schaalverruiming en eerder genoemde factoren kan met de Floriade 2022 een pilot voor een regionale bio-based economy worden ontwikkeld. Voedsel is tijdloos en raakt bijna alle facetten van ons leven waardoor het een zeer geschikt thema is voor de lange planningshorizon van de Floriade en zijn actualiteitswaarde houdt ook na afloop van de tentoonstelling. De lokale voedselstrategie "Eetbaar Alphen" kan hierop inspelen en parallel met het regionale concept worden doorontwikkeld.

1.6 Structuurvisie Alphen aan den Rijn 2031

Op dit moment wordt er ook gewerkt aan de nieuwe structuurvisie voor de gemeente in 2031. In het voortraject zijn een aantal speerpunten voor de verdere uitwerking geformuleerd, waaronder het verbeteren van de relatie tussen stad en buitengebied, het actiever benutten van de kansen die het omringende landschap biedt, een stevig groen raamwerk voor de openbare ruimte in de stad en het omarmen van de Triple-P principes. Onder de paraplu van het concept "Eetbaar Alphen" kunnen deze doelstellingen aan elkaar worden gekoppeld en een verbinding worden gelegd tussen ruimtelijke en sociaal-maatschappelijke doelstellingen. Als voorbeeld kan de concept structuurvisie voor Almere dienen waarin stadslandbouw een prominente plek in de duurzaamheidsparagraaf inneemt. Ook in de Structuurvisie Amsterdam 2040 wordt stadslandbouw genoemd als middel om de Groene Scheggen van de stad te behouden en verder te ontwikkelen. In juni 2011 heeft Eetbaar Rotterdam een onderzoek afgerond over de kansen voor stadslandbouw in Rotterdam en gepresenteerd aan het college.

kansenkaart stadslandbouw Rotterdam / Paul de Graaf, Eetbaar Rotterdam

BEST PRACTICES #3

GEBIEDSCOÖPERATIE OREGIONAL, NIJMEGEN

Oregional, eerlijk uit eigen regio

Origineel, regionaal en duurzaam: Dat is Oregional! Een merk dat staat voor verse en smaakvolle producten uit het gebied rondom Nijmegen. Producten die lokaal en ambachtelijk zijn bereid, met aandacht voor natuur en landschap. Oregional is ook onlosmakelijk verbonden met het platteland en de vele leuke en verrassende activiteiten die de boer er organiseert.

Omdat de producten uit de regio komen, zijn ze snel op de plaats van bestemming. Ze worden kakelvers afgeleverd en dat garandeert kwaliteit, een lekkere smaak en een lange houdbaarheid. De producten worden op ambachtelijke wijze, zoveel mogelijk zonder kunstmatige toevoegingen, door lokale ondernemers verwerkt. Mensen met oog voor kwaliteit, die liefde hebben voor het vak. Omdat de producten in de regio geproduceerd, verwerkt en geconsumeerd worden, is er weinig transport nodig om de producten op de juiste plek te krijgen. Dit betekent ondermeer weinig voedselkilometers en dus minder CO2 uitstoot. Bovendien krijgen de boeren een eerlijke prijs, zodat ze hun producten kunnen blijven maken met aandacht voor het landschap en het welzijn van de dieren. Bij Oregional producten weet je precies wat erin zit en waar ze vandaan komen. Vaak is het zelfs mogelijk om op de boerderij een kijkje te nemen, zodat men zelf ziet hoe de producten tot stand komen.

Het geld dat u besteedt aan producten uit de regio, blijft ook echt in de regio. Met het geld wordt ondermeer gewerkt aan het behoud en de ontwikkeling van natuur en landschap. U doet dus meer dan alleen een product kopen!

www.oregional.nl

1.7 Tijdelijke invulling

Door de huidige economische omstandigheden is de investeringsbereidheid bij marktpartijen en overheden zeer gering. Grootschalige gebiedsontwikkelingen komen voorlopig niet tot ontwikkeling, waardoor grote gebieden in de stad braak liggen. Voorbeelden voor tijdelijk gebruik van braakliggende kavels door stadslandbouw zijn overal op de wereld te vinden. Op grote schaal b.v. in Detroit en Havana, dichterbij huis in Berlijn, op de Zuidas in Amsterdam of in Rotterdam. De vaak relatief goedkope gronden zijn niet alleen een groot voordeel voor de gebruiker van het tijdelijke gebied, maar ook voor degene die het gebied ter beschikking stelt, beheerskosten bespaart en huur ontvangt. In het programma TAB (Tijdelijk Anders Bestemmen) van Rijkswaterstaat, Innovatienetwerk en Deltares zijn een aantal interessante projecten gedocumenteerd, waaronder een Natuursupermarkt in Eindhoven, de (eetbare) Monettuin in Zaandam, de buurtmoestuid Middenmoes in Heerhugowaard en het Park Zuidas in Amsterdam. Ook in Alphen zijn een aantal locaties aan te wijzen waar voldoende kansen voor tijdelijke invulling zijn, zoals de Stationslocatie, de Aarkade, de Groene Vinger of Hoorn West.

Maisveld als tijdelijke invulling van braakliggend bouwkveld op de Zuidas

1.8 Participatie

Alphen kent een groot aantal groenvrijwilligers. Door stadslandbouw als gemeentelijke doelstelling te promoten en te faciliteren, kan deze groep opnieuw worden aangesproken. De bekendheid neemt toe en stimuleert meer mensen om actief te participeren in het onderhoud van de openbare ruimte. Groenparticipatie draagt bij aan de kwaliteit van de leefomgeving, versterkt de sociale contacten tussen buurtbewoners en verhoogt de sociale controle. Stadslandbouw verhoogt indirect de economische waarde van de huizen in de straat. Leefbaarheid, het woonplezier en het gevoel van veiligheid in de straat nemen toe. Stadslandbouw erkent de eigenheid van diverse culturen en de productie van etnische gewassen. Hierdoor wordt de uitwisseling van teelt- en eetculturen versterkt en sociale cohesie bevorderd.

1.9 Educatie

Het belang van een goede voeding moet vooral bij jonge kinderen onder de aandacht worden gebracht. In samenwerking met scholen, kinderopvang, scouting en overige verenigingen kan dit thema in het basisonderwijs een plek krijgen, zowel in theorie maar ook in de praktijk van b.v. schooltuinen. Ook in het voortgezet onderwijs zijn er voldoende mogelijkheden voor integratie van stadslandbouwprojecten: in eerste instantie natuurlijk bij direct aan voedsel gerelateerde opleidingen zoals diëtetiek, horeca, landbouw, voedselveiligheid of agrotechniek maar ook b.v. bij afvalmanagement of logistiek.

Leerlingen van de horeca-vakschool in Rotterdam in hun tijdelijke groente en kruidentuin

1.10 Publieke beeldvorming

De toegenomen interesse voor voedsel bij een breder publiek blijkt ook uit het grote aantal televisieuitzendingen over dit thema, waarbij soms de nadruk meer ligt op de economische aspecten ("Herrie in de Keuken" met Herman den Blijker) soms meer op de sociale dimensie ("Jamie's Kitchen", "Jamie's School Dinners" of "Jamie Oliver's Food Revolution" met Jamie Oliver).

Mede door deze media-exposure is in de samenleving een trend te zien naar meer aandacht voor ecologische streekproducten, in zowel horeca als retailkanalen zoals Marqt in Amsterdam of Willem&Drees. Een in opdracht van de KvK en Agriboard opgesteld rapport concludeert dat 20 tot 40 procent van de consumenten gevoelig is voor regionale productie, verantwoord ondernemerschap en duurzaamheid.

BEST PRACTICES #4

SCHOOLTUIN "CLEIJN TUINTJE", TILBURG E.A.

Schooltuinieren is een doeltreffend middel om kinderen op een leuke en positieve manier dichterbij de natuur te brengen. Schooltuinwerk is zo'n sterk educatief middel, omdat het kennis koppelt aan beleving of zintuiglijke ervaringen. Met schooltuinwerk doen kinderen kennis op van planten, voedsel en natuurlijke processen. Het beleavingsaspect bij deze praktische vorm van natuuronderwijs komt sterk aan bod, omdat kinderen leren door te doen, zelf te ontdekken en te onderzoeken. Bovendien maken kinderen het groeiproces van begin tot eind mee en ondervinden ze welke factoren hierbij een rol spelen zoals bijvoorbeeld vogels, onkruid, regen, wind en zon. Een gunstig effect van schooltuinwerk is dat kinderen door schooltuinieren beter omgaan en zorg dragen voor hun leefomgeving. Daarnaast worden ook andere doelen bereikt die in het onderwijs van belang zijn zoals meer zelfkennis, leren samenwerken en vooral bij de vorm allianties sociale omgang met andere doelgroepen. Verder worden ook andere kanten van kinderen belicht, omdat schooltuinwerk een beroep doet op andere vaardigheden en deze hiermee worden aangeboord. Met schooltuinwerk kan aandacht worden besteed aan actuele, maatschappelijke thema's als natuur, voeding en gezondheid. Door het tuinieren komen kinderen in contact met de natuur en leren over de oorsprong van voedsel. Ze zijn bovendien enthousiast over hun zelfverbouwde groente en vinden deze lekkerder dan de groente uit de supermarkt. Het samen bereiden en consumeren van de oogst geeft aan het effect van een schooltuinproject nog een toegevoegde waarde. Naast de onderlinge relaties tussen de thema's die aan de orde komen, komt het de gezondheid ten goede dat kinderen met tuinieren in onderwijstijd actief bezig zijn in de buitenlucht.

1.11 Economie en werkgelegenheid

Veel agrarische ondernemers doen meer dan het produceren van voedsel. Zij bieden recreatie, educatie, zorg, kinderopvang, productverwerking en huisverkoop. Het aantal vormen van deze zogenaamde multifunctionele landbouw is groot; ondernemers bedenken steeds weer nieuwe en vaak onverwachte concepten. Stadslandbouw neemt hierin een aparte plaats in met kansen voor ondernemers en gemeenten. Zij kunnen samen werken aan bedrijfsvormen die zowel voor de stad, als voor de landbouw een meerwaarde opleveren. Naast de grassroots-initiatieven door actieve burgers kunnen ook stadsboerderijen economisch interessante perspectieven bieden door zorglandbouw en kinderopvang, productie van streekproducten en huisverkoop, natuurbeheer en beheer van groene ruimte. Dergelijke initiatieven zijn er al in Almere, Culemborg, Meppel en Eindhoven. In Eindhoven werkt de gemeente aan het ontwikkelen van een drietal poorten, die gaan dienen als verbinding tussen stad en het buitengebied. Het doel van de poorten is meervoudig; burgers kunnen er producten kopen en het productieproces beleven, daarnaast wordt de burger geprikkeld om verder en vaker het buitengebied in te trekken. Begin 2012 start de stichting “Uit je eigen stad” een stadsboerderij op de Marconistrip in Rotterdam. Op een in onbruik geraakt spoorwegemplacement bij de Merwehaven worden straks groente, aardbeien, frambozen, bramen en blauwe bes, vis en bladgewassen, kip en eieren geproduceerd.

Fruitverkoop op de ecologische stadsboerderij Caetsbage in Culemborg

1.12 Groene daken en stedelijk microklimaat

Groendaken hebben vele voordelen ten opzichte van normale daken: Groendaken maken meervoudig gebruik van de ruimte mogelijk, werken geluids- en thermisch isolerend en verlengen de levensduur van de dakbedekking. Hierdoor kan bespaard worden op het onderhoud en de energiekosten. Groendaken kunnen meer dan 50% van het regenwater opnemen en via verdamping weer afgeven aan de atmosfeer. De door klimaatverandering steeds vaker voorkomende stortbuien zijn vooral in het westen van ons land een groot probleem. Groendaken vertragen de afvoer van water tijdens deze hevige stortbuien. Hierdoor worden het rioleringsstelsel en de waterzuiveringsbedrijven ontlast. Groendaken filteren het regenwater voordat het de afvoer bereikt. Enerzijds ontlast ook dit de waterzuiveringsbedrijven. Anderzijds kan dit water - wanneer het ter plekke opgevangen wordt - als grijs water ingezet worden voor andere doeleinden bijvoorbeeld voor het schoonmaken of het doorspoelen van het toilet. Groendaken verminderen de hoeveelheid fijnstof in de lucht en compenseren de CO₂ uitstoot. Daarnaast zien groendaken er mooi uit en verspreiden natuurlijke aromatische geuren.

Een dak dat is ingericht met productief groen, eetbare planten dus, combineert al deze voordelen met de groente, fruit en kruiden die op de daktuin geoogst kunnen worden. Vooral bij supermarkten, scholen en woongebouwen is een rechtstreeks gebruik van de oogst mogelijk.

Brooklyn Grange Rooftop Farm, Queens

Gary Comer Youth Center Roof Garden, Chicago

Natuurlijk heeft elk dak zijn eigen specificaties. Niet elk dak is daardoor geschikt voor intensief groen gebruik. Maar er zijn diverse vormen voor groene daken denkbaar. Zo kan bijvoorbeeld geheel zonder aarde worden gekweekt door gebruik te maken van hydrocultuur (telen op water). Er kan in bakken worden verbouwd, in een klassieke moestuinstructuur of in een intensief ingericht eetbaar landschap met hoogteverschillen. De keuze voor een bepaald systeem is afhankelijk van de constructieve mogelijkheden en het gewenste gebruik ervan. De grote hoeveelheid platte daken op Alphense bedrijventerreinen, school- en kantoorgebouwen of de woongebouwen in Ridderveld kunnen, ingericht als groendak, een significante bijdrage leveren aan de duurzaamheid en kwaliteit van de leefomgeving in Alphen.

BEST PRACTICES #5

EAGLE STREET ROOFTOP GARDENS, BROOKLYN

Met uitzicht op Manhattan, tientallen meters in de lucht op een dak van 750 m2 dat is bedekt met aarde verdeeld in ruggen bevindt zich de Eagle Street Rooftop Farm. Hier tuinieren 100 vrijwilligers. Ze zaaien radijs, komkommers en wat maar verder gewenst is. De gedachte is dat verse groente dichtbij voor minder vervuiling zorgt. Denk maar aan het transport dat je uitspaart.

De daktuin is ontworpen als groendak met een grondpakket op een wortel- en waterkerende laag. De zorgvuldig samengestelde grond is door toevoeging van hergebruikt polystereen heel licht. Met deze aarde was het mogelijk om een grondpakket van gemiddeld 15 centimeter op te brengen.

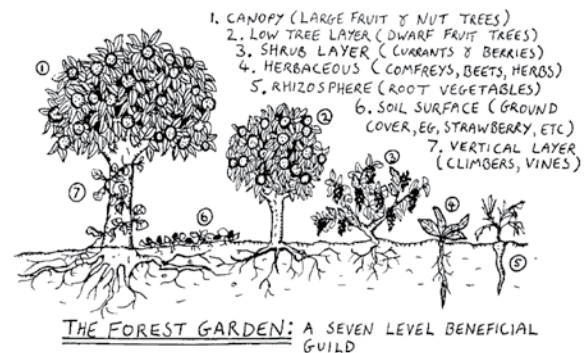
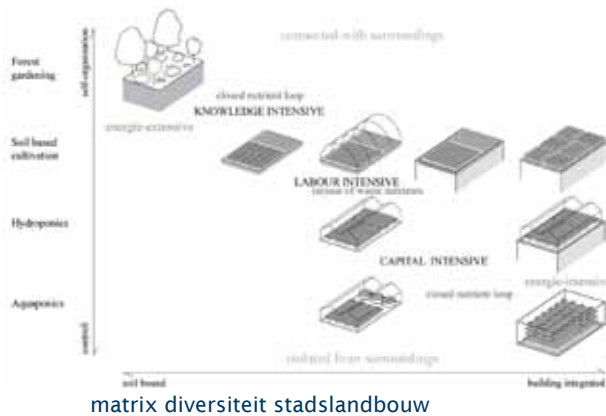
Door de grond handig te verdelen in ruggen en looppaden (zonder grond eronder) wordt plaatselijk een teeltdiepte tot 20-25 centimeter gerealiseerd zonder extra constructieve maatregelen. De omstandigheden op het dak kunnen extreem variëren van storm tot hitte, maar die heeft de tuin goed doorstaan. Beregening vindt plaats met druppelirrigatie en een regenwateropvangsysteem. De specifieke omstandigheden vragen om gewassen met heel bepaalde eigenschappen. Tot nu toe blijken spinazie en tomaten het goed te doen op het dak. De uitdaging is om de gewassen te vinden die het beste passen bij deze vorm van stadslandbouw.

Maar, de farm is ook biologisch, en wil daarmee zuivere en eerlijke groenten kweken. Bijkomend voordeel is dat de daken koeler blijven in de zomer en warmer in de winter. Steden zijn 's zomers moeilijk te koelen, de rooftop farms kunnen helpen, net als de beplanting het Museum in Parijs helpt met betere isolatie.

www.rooftopfarms.org

1.13 Forest Gardening

de zeven groeilagen bij forest gardening

Forest gardening is een benadering van tuinieren die gebaseerd is op vormen van landbouw in bosachtige omgeving in de tropen. Deze bostuinbouw werkt met soms wel 7 lagen van beplanting, van hoog naar laag: Grote bomen die (gedeeltelijk) schaduw bieden, kleinere (fruit)bomen, struiken met bessen e.d., kruiden, bodembedekkers, wortel- en knolgewassen (en paddestoelen) en als zevende een 'verticale laag' met klimplanten. In het algemeen is de tuin zo ontworpen dat hij zichzelf in stand houdt, zodat - als de tuin eenmaal functioneert - onderhoud minimaal is. Kenmerkend voor forest gardens is dat ze gericht zijn op een optimale verhouding tussen (zo min mogelijk) werk en (maximale) opbrengst, die naast voedsel ook medicinale planten en materialen als bamboe kan omvatten.

tuin van Martin Crawford op Dartington Estate, Devon

De potentie voor Alphen ligt in de toepassing van bosrandtuinen in openbaar en semi-openbaar groen in en rond de stad. De bosrandtuin biedt een alternatief model voor beheer van openbaar groen. De bosrandtuin als beheersvorm koppelt een divers beeld door alle seizoenen en ecologische rijkdom aan beperkt onderhoudswerk dat ook eetbare producten oplevert. In het beheer kunnen zowel gemeentelijke diensten als bewoners een rol spelen.

1.14 Conclusie

Het zou niet realistisch zijn om ervan uit te gaan dat stadslandbouw een dominante rol kan spelen in de voedselvoorziening voor de bevolking. Het doel is uiteindelijk ook niet zelfvoorzienendheid maar verhogen van de weerstandskracht van de lokale voedselvoorziening, het versterken van de relatie tussen stad en landschap en het bewustzijn voor het belang van een gezonde, duurzame levensstijl. Een focus op lokaal geproduceerd voedsel kan verder inspelen op de toenemende vraag van een groeiende groep van bewuste consumenten naar authentische, duurzame en gezonde producten. In het verlengde hiervan zijn positieve effecten op de lokale economie en werkgelegenheid denkbaar. Daarnaast is het benadrukken van de noodzaak van een transitie in ons eetpatroon en het herstellen van voedselkringlopen een belangrijke overheidstaak. Wat het concept “Eetbaar Alphen” zo aantrekkelijk maakt is het feit, dat er zelfs zonder (grote) investeringen positieve resultaten behaald kunnen worden.

Eetbaar bouquet van Janena Loeve, Dutch Design Week 2009

De erkenning van voedsel als beleidsprioriteit zal de gemeente Alphen aan den Rijn nieuwe kansen geven om de relatie tussen het buitengebied en de stedelijke gebieden te herstellen en te versterken. Het kan nieuwe banen scheppen, de levenskwaliteit van de inwoners vergroten en de positie van de gemeente binnen de regio als geheel versterken. De betrokkenheid van particulieren bij inrichting en onderhoud van de openbare ruimte wordt vergroot en ondersteunt de bewustwording voor het belang van een gezonde, duurzame samenleving. Daarnaast sluit het concept “Eetbaar Alphen” naadloos aan bij doelstellingen en ambities uit bestaande of in ontwikkeling zijnde beleidsstukken zoals de *Alphense Lijn*, de *Structuurvisie 2031* of de *Structuurvisie Buitengebied*. In een uitgewerkte voedselstrategie zullen de mogelijkheden en kansen voor de gemeente op ruimtelijk, economisch, sociaal-maatschappelijk en klimaattechnisch gebied nader worden gedefinieerd.

BEST PRACTICES #6

PLANTLAB, DEN BOSCH

Als het aan PlantLab ligt vindt een deel van de voedselproductie in de toekomst plaats midden in de stad. Hele kleine of juist grotere kwekerijen; midden in de supermarkt bijvoorbeeld of een groenteboer die zijn eigen producten teelt of een stadstuinder die restaurants van verse kruiden voorziet. Sla, boontjes, bloemkool en tomaten komen dan uit volledig gereguleerde Plant Production Units, waar de groenten zich in Plant Paradise wanen, onder blauw, rood en - voor mensen onzichtbaar - verrood ledlicht.

Daar waar vraag is, wordt geproduceerd en op het juiste moment geoogst. Geen tekorten en geen overschotten. Met een combinatie van de nieuwste technieken en ideeën over plantenteelt, zorgt PlantLab voor een ware revolutie in kweken.

Vier ingenieurs ontwikkelden in het R&D Lab in 's-Hertogenbosch deze nieuwe manier van telen en vermarkten dit, waardoor verticale tuinbouw mogelijk wordt met ledverlichting en de nieuwste technieken op het gebied van klimaatbeheersing. Kleinschalig in te zetten daar waar de vraag is, efficiënter en duurzamer dan gangbare teeltmethoden. Zonder gebruik van pesticiden, 90% zuiniger met water en een gunstigere integrale CO2 footprint. Met als ultiem doel een wereld waarin de beschikking over heerlijk, gezond dagelijks voedsel voor iedereen bereikbaar is, geteeld 'om de hoek' door gepassioneerde stadskwekers.

www.plantlab.nl

Eetbaar Alphen in relatie tot het collegeprogramma 2010-2014

1. Democratisch functioneren

Betrokkenheid en communicatie

“De gemeente betreft de inwoners actief bij de vormgeving van beleid. Communicatie en Participatie zijn speerpunten van dit college....Wij stimuleren het contact tussen bevolkingsgroepen”

Voorbereiden op bezuinigen

“...Communicatie en participatie is niet eenzijdig maar wederkerig. We doen dan ook een appèl op de samenleving om zelf verantwoordelijkheid te nemen bij het realiseren of in stand houden van ambities.”

Alphen aan den Rijn in de wereld

“...We zien hoe ook andere initiatieven kunnen worden ondersteund.”

De in dit boekje gepresenteerde voorbeeldprojecten maken duidelijk dat het succes van een voedselstrategie en/of stadslandbouwprojecten voor een groot deel te danken is aan betrokken, enthousiaste en actieve burgers die zich inzetten voor een betere, duurzame en gezonde voedselvoorziening en kwaliteitsverbetering van hun directe leefomgeving. Met ca. 3000 groenvrijwilligers heeft de gemeente Alphen een goede basis om de participatie van bewoners via stadslandbouw te versterken en te concretiseren. De gemeente kan hierin een faciliterende, stimulerende of organiserende rol innemen.

Eten is een globaal thema met een onschatbare rijkdom aan smaken, tradities en culturen die verder rijken dan Pizza, Sushi of Stampot. Met het gezamenlijk planten, verzorgen, oogsten en bereiden van voedsel kunnen bruggen worden gebouwd tussen de verschillende culturen en bevolkingsgroepen. Kennis van elkaars (eet-)gewoonten leidt tot meer interesse en begrip voor elkaar en kan de samenleving van Alphenaren met verschillende culturele achtergronden vergemakkelijken.

Stadslandbouw biedt bewoners de kans om laagdrempelig en op kleine schaal actief te participeren in de vormgeving, invulling, onderhoud en gebruik van de openbare ruimte. De mogelijkheid om opbrengsten te genereren (oogst van groente en fruit voor privegebruik of verkoop van producten) vormt hiervoor een extra stimulans.

2. Duurzaamheid

“Klimaatverandering raakt ook de gemeente Alphen aan den Rijn. Daarom is het belangrijk dat wij ons inzetten voor de ontwikkeling van duurzaamheid....Het betreft: duurzame ruimtelijke ontwikkeling, bedrijven en externe veiligheid, energie en klimaat, afval, water, bodem, aantasting van de leefomgeving, biodiversiteit en natuur, en gezondheid....”

“De gemeentelijke organisatie wil in 2018 klimaatneutraal zijn.”

“...Daarnaast gaan we ook...de uitstoot van CO2 terugdringen.”

“In 2014 willen we dat 10% van het Alphense energieverbruik uit duurzaam lokaal opgewekte energie bestaat.”

“Er zijn nog vele andere maatregelen mogelijk om de milieubelasting verder te verminderen. We gaan hierbij ook de inwoners betrekken en hen uitdagen om met ideeën te komen.”

“Wij gaan bewust om met flora en fauna en de ecologische systemen in en om de stad.”

“Agrariërs en relevante natuur- en milieuorganisaties zoals het IVN worden nadrukkelijk betrokken bij landschaps- en natuurbeheer.”

De voedselvoorziening in de huidige tijd wordt gekenmerkt door de grote afhankelijkheid van fossiele grondstoffen in elk stadium van de voedselkringloop (productie, verpakking, distributie, verkoop, afvalverwerking). De transitie naar een duurzame voedselvoorziening kan een belangrijke bijdrage leveren voor het behalen van de klimaatdoelstellingen van de gemeente, bijvoorbeeld door het beperken van voedselkilometers, focus op lokaal en duurzaam geproduceerde producten of revalorisatie van reststoffen.

De nadrukkelijke aanwezigheid van productief groen in de stedelijke omgeving in combinatie met actieve participatie en onderwijs dragen bij aan de bewustwording van het belang van een duurzame levenswijze.

3. Zorg en Welzijn

Collectieve voorzieningen welzijn

“Ouderen willen we zo veel mogelijk bij de samenleving betrokken houden...”

“We bevorderen de totstandkoming van kleinschalige voorziening(en) voor psychogeriatrische zorg.”

“Wij stellen een actieprogramma Wonen, Zorg en Welzijn op waarin we beschrijven wat nodig is om de voorzieningen op een voldoende niveau te houden met het oog op de

toenemende vergrijzing.”

“We sturen meer op synergie tussen accommodaties van onderwijs, welzijn, sport en cultuur (vergelijk het medegebruik bij de Brede School).”

Maatschappelijke zorg

“Wij bevorderen in samenwerking met sportverenigingen, onderwijsinstellingen en andere maatschappelijke organisaties gezond gedrag door jongeren. Dat doen we door de regie te voeren op actieve voorlichting over een gezonde leefstijl.”

Ouderen hebben over het algemeen meer kennis van eetbare planten, hun bereidingswijze en de daarmee gepaard gaande technieken en eetcultuur. De overlevering van deze kennis is van grote waarde voor de volgende generaties. Door kooklessen op scholen, activiteiten op een zorgboerderij of in een moestuin blijven ouderen een actieve rol vervullen in de samenleving.

Het bevorderen van een gezonde leefstijl onder jongeren begint bij gezonde voeding.

4. Jeugd, Onderwijs, Cultuur en Sport

Jeugd en werk

“We leggen verbindingen tussen scholen, leerlingen, maatschappelijke organisaties en bedrijven voor een betere aansluiting tussen vraag en aanbod. Met hen organiseren we leerwerktrajecten.”

Recreatie

“De realisatie van recreatieve functies bij boerenbedrijven in het landelijk gebied vinden wij ook van belang voor het economisch voortbestaan.”

“Alphen aan den Rijn onderscheidt zich op het gebied van groen, sport en evenementen. Via de lijn van stadspromotie en evenementenbeleid ondersteunen we de talrijke jaarlijkse Alphense evenementen.”

Het grondgebied van de (toekomstige) gemeente ABR heeft voor het overgrote deel een agrarische bestemming. Boerenbedrijven zijn daarom een belangrijke factor voor de lokale economie, het behoud van het cultuurlandschap en als aanbieder van maatschappelijke diensten en recreatieve functies. Door de aanwezigheid van stadslandbouw wordt het belang van de agrarier onderstreept en de relatie tussen stad en buitengebied versterkt. Dit biedt zowel ruimtelijk als ook economisch en marketingtechnisch kansen voor de toekomstige ontwikkeling van de gemeente.

6. Veiligheid

Sociale veiligheid

"De wijkgerichte aanpak wordt verder ontwikkeld. In samenwerking met de wijkagent betrekken we de inwoners nadrukkelijker bij het verbeteren van de sociale veiligheid."

"Wij maken inwoners ook medeverantwoordelijk voor de veiligheid en verwachten dat zij elkaar daar ook op aanspreken."

Stadslandbouw in de directe leefomgeving van de bewoners en actieve participatie en medeverantwoordelijkheid voor de inrichting en het onderhoud van de openbare ruimte verhogen de betrokkenheid en sociale controle. (Tijdelijk) gebruik van braakliggende terreinen of "restgroen" door stadslandbouw kan het ontstaan van potentieel sociaal onveilige plekken, waarvoor niemand zich verantwoordelijk voelt, voorkomen.

7. Economie, Werk en Bijstand

Economie

"De gemeente doet wat zij kan om bij te dragen aan economisch herstel en werkgelegenheid in onze regio. Daarbij hebben we oog voor het milieu en voor de samenstelling en de omvang van de beroepsbevolking."

"We bevorderen de levensvatbaarheid van de agrarische bedrijven in het buitengebied vanwege het economische en landschappelijke belang."

"We erkennen het belang van vitale wijk(winkel)centra en steunen de ontwikkeling daarvan."

"Via gebieds- en stadsmarketing en evenementenbeleid gaan we Alphen aan den Rijn als aantrekkelijke stad verder op de kaart zetten voor bedrijven, bezoekers en inwoners."

Werk

"Gelet op de economische situatie, de veelzijdigheid van het thema werk en de samenhang met andere programma's komt er een apart programma Werk. Hierin worden concrete doelen opgenomen en wordt de verbinding gelegd tussen arbeidsmarktbeleid, economisch beleid en onderwijs (integrale ketenaanpak: activeren-leren-werken)".

Bijstand

“Mensen met een uitkering worden gestimuleerd om vrijwilligerswerk te doen om terugkeer in het arbeidsproces te bevorderen. Doelstelling is om mensen niet op te sluiten in een uitkering maar kansen te bieden om volwaardig aan de maatschappij te kunnen deelnemen. Instroom in een betaalde baan is voor een beperkte groep niet (meer) mogelijk. Vrijwilligerswerk is dan een manier om te participeren en een bijdrage te leveren aan de samenleving.”

Met het stimuleren van de consumptie van lokaal geproduceerde producten wordt de economische positie van de aanwezige boerenbedrijven versterkt. Directe verkoop van producten van de boer via lokale distributienetwerken, weekmarkten en verkooppunten in de wijken leveren voor de producent meer winst op, waardoor ook kleinschalige boerenbedrijven levensvatbaar blijven. De gemeente en andere instellingen zoals kantines, horeca, zieken- en verpleeghuizen kunnen dit door b.v. gegarandeerde afname van producten steunen. Omdat de verwerking van ecologische producten vaak arbeidsintensiever is, kan hier werkgelegenheid worden gecreëerd voor laag opgeleide of moeilijk te plaatsen arbeidskrachten. Op lange termijn kunnen binnen de keten ook banen voor hoger opgeleiden ontstaan in b.v. diëtetiek, afvalmanagement of agrologistiek.

Voor een steeds groter wordende doelgroep zijn een groene woonomgeving en duurzaam geproduceerd, gezond voedsel van groot belang. De bijzondere ligging van Alphen aan den Rijn midden in het Groene Hart biedt de kans om zich sterker op deze onderwerpen te profileren.

8. Wonen en Woonomgeving

Wonen

“De kleine kernen behouden hun landelijk karakter.”

Woonomgeving

“Leefbare wijken zijn belangrijk. Wij continueren bewonersparticipatie en de wijkgerichte aanpak. We werken aan veilige en goed onderhouden wijken, met voldoende groen en ruimte.”

“Samen met de bewoners zorgen we er voor dat de wijk schoon, heel en veilig blijft.”

Sociale samenhang

“De betrokkenheid in de wijken neemt toe door bewonersparticipatie en samenwerking met

maatschappelijke organisaties. Wij stimuleren en ondersteunen initiatieven uit de wijk die de sociale samenhang verbeteren."

...zie de opmerkingen bij eerdere programmapunten.

Vervolg...

Een voedselstrategie voor Alphen aan den Rijn kan op diverse beleidsterreinen worden ingezet om de geformuleerde doelstellingen uit het collegeprogramma te realiseren. Het brede spectrum van de toepasbaarheid van het onderwerp weerspiegelt zich ook in de grote diversiteit aan mogelijke acties en projecten. Ook de rol die de overheid hierbij inneemt, kan variëren van het toetsen van burgerinitiatieven tot het herzien van beleid of het aanpassen van bestemmingsplannen. Een eerste mogelijkheid voor toepassing van het concept Eetbaar Alphen is de Structuurvisie 2031. De mogelijkheden die stadslandbouw biedt en de daaruit voortvloeiende consequenties voor de ruimtelijke ontwikkeling van de stad kunnen hierin nader worden onderzocht. Als project is het ontwikkelen van een stadsboerderij bij de Alphense Wetering voorgesteld. Een aantal van de in het kader van de structuurvisie genoemde speerpunten zoals het verbinden van stad en buitengebied of het ontwikkelen van een robuust groen raamwerk kunnen hiermee worden geconcretiseerd.

BRONNEN, LINKS EN GERAADPLEEGDE PERSONEN

Documenten (online)

"The environmental food crisis – The environment's role in averting future food crises", UNEP, 02/2009	PDF
"Grow Campain 2011, Global Opinion Research", OxfamNovib, 05/2011	PDF
"Smakelijk Duurzame Stad", ministerie van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie, 01/2011	PDF
"Toward a Healthy and Sustainable Food System for Toronto", 05/2010	PDF
"Regional Food System Strategy", Vancouver 02/2011	PDF
London Food Strategy "Food 2030", 01/2010	PDF
"Who feeds Bristol? Towards a resilient food plan", 03/2011	PDF
"Nine meals from anarchy, Oil dependence, climate change and the transition to resilience"	
new economics foundation, 11/2008	PDF
"The Food & Farming Transition: Toward a post carbon food system", Post Carbon Institute 2009	PDF
"Europe's peri-urban potential", PLUREL, 2011	PDF
"De kwetsbaarheid van het Europese landbouw- en voedselsysteem voor calamiteiten en geopolitiek", Platform Landbouw, Innovatie en Samenleving, 04/2011	PDF
"Topsectoradvies Agro&Food", topteam agro&food, 06/2011	PDF
"Topsectoradvies Tuinbouw en Uitgangsmaterialen", topteam tuinbouw en uitgangsmaterialen, 06/2011	PDF
Concept Structuurvisie Almere 2.0, 06/2009	PDF
Structuurvisie Amsterdam 2040, "Economisch sterk en duurzaam", 03/2011	PDF
"Vers uit de regio" Een onderzoek naar de potentie van streekproducten in Noordwest-Holland, 04/2011	PDF
"Foodtopia", naar een regionale voedselstrategie Groningen-Assen, Carolyn Steel, 09/2010	PDF
"Ruimte voor Stadslandbouw in Rotterdam", Paul de Graaf ontwerp en onderzoek, 03/2011	PDF

Documenten

"De hongerige stad, Hoe voedsel ons leven vormt", Carolyn Steel, NL editie 03/2011
Ambitiedocument Alphen aan den Rijn 2031: "Alphen aan den Rijn, de stad van morgen", 01/2011
"De Groene Hart gemeente, Strategische visie om stad en dorpen te verbinden", 03/2011

Links Nederland:

Farming the City Amsterdam
Stadslandbouw Almere
Eetbaar Rotterdam
Foodprint Den Haag
vanDichtbij
Rotterdamse Oogst
Permacultuur Nederland
marqt
Willem & Drees
Nederlandse Streekproducten
Dakboerin
Uit je eigen stad
Tijdelijk Anders Bestemmen
Slow Food Nederland

Links Internationaal:

Sweetwater Organic
Growing Power
Added Value
Cityfarmer
Spin-farming
GRID Arendal

Advies:

Paul de Graaf, Paul de Graaf ontwerp & onderzoek, Eetbaar Rotterdam
Kees van Oorschot, adviseur landschap en stedenbouw, dS+V Rotterdam & Zuidvleugelbureau
Wim Pak, directeur openbare basisschool "de Bloemhof", Rotterdam

Addendum

Voedsel / Steden / Sitopia - het gebruik van voedsel als denk- en ontwerpkader

CAROLYN STEEL

Er is een fundamentele verandering gaande in de relatie tussen stad en platteland. Voor wat betreft hun levensonderhoud konden steden altijd vertrouwen op het platteland. Aan het begin van de 19e eeuw, toen nog maar drie procent van de bevolking in een stad woonde, was de ecologische impact van steden beperkt. Vandaag de dag woont meer dan de helft van de wereldbevolking in stedelijk gebied, een aantal dat tegen 2050 naar verwachting nog eens zal zijn verdubbeld. Als de toekomst stedelijk is, dan is er dringend behoefte aan het herdefiniëren van de betekenis van het begrip. Van alle middelen die nodig zijn om een stad te laten functioneren, is voedsel de meest essentiële.

Vóór de Industriële Revolutie was dit een helder gegeven. De logistieke problemen in relatie tot het produceren en naar de stad transporteren van voldoende voedsel, hadden bij elke stedelijk gezag de hoogste prioriteit. Geen stad werd gebouwd zonder eerst te kijken naar de wijze waarop daar voedsel beschikbaar was. De meeste lagen aan rivieren vanwege de overvloed aan zoet water, als bron voor drinkwater, goedkoop vervoer en voor de afvoer van afval. Het marktplein, veelal de enige beschikbare openbare ruimte van de stad, vormde de kern van het stedelijk leven. Gelegen in het hart van de stad, was het een multifunctionele plaats voor handel, gesprekken en handjeklap, voor openbare protesten, feesten en seizoensfestivals. Markten waren over het algemeen ook de enige plaatsen waar men vers voedsel kon kopen. Graan was, zowel toen als nu, het voornaamste voedsel van elke stad en de gehele graanketen, van boerderij tot bord, werd dan ook zorgvuldig gecontroleerd. Seizoensgebonden vers voedsel zoals vlees en vis werd door het gebruik van verschillende conserveringstechnieken als pekelen, drogen of roken deels bewaard voor de winter. Groenten en fruit waren luxe levensmiddelen die lokaal, meestal in de stadsranden, geteeld werden voor degenen die het zich konden veroorloven. Verspilling van voedsel was uit den boze. Restjes werden gevoerd aan varkens en kippen, menselijk en dierlijk afval werd verzameld en gebruikt als meststof. Voedsel kon men in de pré-industriële stad in al zijn facetten waarnemen, in geuren en kleuren: van groen tot rijp, van rauw tot gekookt, van vers tot rot. Vandaag de dag is dat allemaal veranderd. Met de komst van de spoorwegen werd de stad bevrijd van haar geografische beperkingen en kon zij elke grootte, vorm en ligging aannemen. Door de urbanisatie en de noodzaak om de stedelingen van voedsel te voorzien, werd het voedselsysteem geïndustrialiseerd en de relatie tussen stad en land verbroken. Terwijl architecten en stedenbouwer de stad wilden ontdoen van de chaos, rommel en stank van voedsel, gingen voedselondernemingen zich meer en meer richten op efficiency en winstmaximalisatie. Met als gevolg dat de voedselproductie zich steeds verder van de stad verplaatste, naar oorden waar natuurlijke hulpbronnen en goedkope arbeidskrachten het goedkoopst en makkelijkst konden worden ingezet. In ons idee van de stad, geërfd van een ver en overwegend landelijk

verleden, wordt er gemakshalve van uitgegaan dat de natuurlijke omgeving eindeloos kan voorzien in middelen ter ondersteuning van ons stedelijk leven. Dit is niet het geval.

Voedsel en landbouw zijn tegenwoordig goed voor een derde van de wereldwijde uitstoot van broeikasgassen. Negentien miljoen hectare regenwoud gaat jaarlijks verloren aan landbouw, terwijl een vergelijkbare hoeveelheid al bestaande landbouwgrond door verzilting en erosie onbruikbaar wordt. Zeventig procent van onze zoetwatervoorraad dient voor landbouwdoeleinden, gelijktijdig lopen rivieren en watervoerende lagen in de ondergrond wereldwijd droog. Op dit moment kost het zo'n tien calorieën energie om één calorie voedsel te produceren. Vervolgens wordt de helft van al het geproduceerde voedsel verspild. Een miljard mensen lijdt honger een even grote groep kampt met overgewicht of obesitas.

Het moge duidelijk zijn dat de term "goedkoop voedsel" een contradictio in terminis is, waarvan de houdbaarheidsdatum ver is overschreden.

Door de industrialisatie is het beeld ontstaan van de stad als onafhankelijke, onberispelijke en niet te stuiten entiteit. Nu deze illusie aan kracht heeft ingeboet, is een nieuw manier van stedelijk samenleven noodzakelijk; een woonmodel dat de stad erkent als de dominante factor in de mondiale ecologie.

Voedsel is de sleutel om tot een dergelijk model te komen. Het is het ideale ordeningsinstrument voor onze levens; immers zonder eten kunnen we niet overleven. Met elkaar kunnen we voedsel inzetten als een sociaal en fysiek middel, niet alleen om de wereld beter te duiden maar ook om haar beter vorm te geven. Dat kan door een 'Sitopia' (afgeleid van het Griekse sitos = voedsel en topos = plaats) te realiseren. Omdat onze steden, landschappen en ecosystemen allemaal gevormd zijn door voedsel leven we in zekere zin al in een Sitopia. Maar wij hebben een systeem gecreëerd dat zo slecht is, dat het ons bedreigt met vernietiging als wij het niet veranderen. Daarom moeten wij een goede Sitopia maken dat zich richt op het hervinden van evenwicht in ons leven en onze maatschappij en dat de relatie met de natuur herstelt.

Veel van onze problemen zijn te wijten aan een gebrek aan respect voor en het niet op de juiste waarde schatten van voedsel. In een goede Sitopia behoort voedsel, als meest belangrijke gemeenschappelijke element in ons leven, niet aan de rand van de samenleving thuis, maar juist in het hart ervan.

In het debat over de wereldwijde voedselcrisis wordt voedsel vaak op een abstracte manier benaderd.

Bijvoorbeeld in de discussie over de voors en tegens van productiemethoden, vragen die gaan over industrieel en hightech versus biologisch en het gebruik van traditionele praktijken. Door deze abstracte benadering lijkt het onderwerp voedsel amper nog te raken aan ons dagelijks bestaan. Juist deze mentaliteit zouden wij moeten veranderen. De focus moet niet liggen op een discussie die vastloopt in valse tegenstellingen, maar op onze ideeën en denkbeelden over het vormgeven van de toekomst. En daarop aansluitend: ons af te vragen hoe voedsel het best te verbinden met deze ambities.

Openheid over dergelijke vraagstukken is de sleutel tot Sitopia. Wat een goed leven inhoudt, kunnen

we misschien niet precies beschrijven, een aantal universele nastrevenswaardige kenmerken zijn wel makkelijk te benoemen. Een gelukkig en gezond leven in een tolerante, vreedzame en duurzame samenleving, omgeven door een prachtige, afwisselende en overvloedige omgeving. Daarover zijn de meeste van ons het wel eens. Maar dit ideaal bestaat niet, dat zou Utopia zijn. Met de hulp van voedsel als ontwerpgereedschap zijn echter wel elementen van dit goede leven toe te passen. Sitopia is geen ideaal, maar juist een manier van denken, waarin verschillende verbindingen, relaties, maar ook plekken kunnen worden gecreëerd. Dat kan vele vormen aannemen: groot en klein, gedeeld of persoonlijk en kan ook altijd en overal door iedereen gerealiseerd worden.

Essentieel aan Sitopia is dat voedsel op de eerste plaats komt. En dan gaat het niet om culinaire hoogstandjes. Integendeel, het is een oproep om de sterke invloed die voedsel heeft op ons leven te erkennen en om die kracht positief te gebruiken. Onze meest dringende taak is het creëren van een leefomgeving die aantrekkelijk, gelijkwaardig en duurzaam is. Het is een taak vol paradoxen. Hoe kunnen stad en land, mens en natuur, welvaart en duurzaamheid met elkaar worden verzoend? Dit kan allemaal met voedsel.

Zoals Ebenezer Howard al in 1902 opmerkte in zijn *Garden Cities of Tomorrow* hebben stedelijke en landelijke levensstijlen hun goede en slechte kanten. De truc is om ze te combineren, zodat ze respectievelijk zoveel mogelijk worden gemaximaliseerd en beperkt. Dat kan op veel manieren. Makkelijk en snel kan dat door onze manier van eten te veranderen. Bijvoorbeeld door te kiezen voor producten die geproduceerd, getransporteerd en verkocht worden op een manier die aansluit bij het landschap en de sociale netwerken die we nastreven.

Door bewust de wereld vorm te geven middels deze voedselkeuzes worden we, zoals Carlo Petrini oprichter van de Slow Food-beweging het noemt, 'co-producenten'. Het anders produceren van voedsel kan ook helpen om onze relatie met de natuur in balans te brengen. Die behoefte is bij de meesten van ons diepgaand aanwezig. Echter onze levensstijl en de relatie tussen de stad en het platteland hebben zich zo ontwikkeld, dat de natuur juist steeds verder van ons af is komen te staan. De uitsluiting van de natuur is één van de impliciete doelstellingen van de bio-industrie. Dit in tegenstelling tot de traditionele gemengde landbouwmethoden, waarbij de productie van levensmiddelen volop wordt gecombineerd met natuurbehoud in harmonie met de natuurlijke cycli en seizoenen. Rechtstreekse afspraken tussen boeren en consumenten (de zogenaamde *Pergola's*), zorgboerderijen, gemeenschappelijke tuinen en de 'makkelijke' moestuin (*square-foot gardens*) getuigen allemaal van de voordelen van geïntegreerde voedselsystemen van kleine en middelgrote omvang.

Voedsel draagt ook bij aan het weerleggen van de paradox 'welvaart zonder groei'. Talrijke studies hebben aangetoond dat, zodra we in onze basisbehoeften zijn voorzien, ons welzijn niet significant toeneemt met het consumeren van (nog) meer materiële goederen. Geluk heeft veel meer te maken met andersoortige behoeften, zoals het delen en ontwikkelen van vaardigheden, saamhorigheid en de zorg

voor elkaar. De humanistische psycholoog Abraham Maslow ontwikkelde hiertoe in de jaren vijftig een piramidevormig model, waarin hij de menselijke 'hiërarchie van behoeften' beschreef.

Lichamelijke behoeften en de behoefte aan veiligheid en zekerheid (voedsel, water, slaap, onderdak) staan aan de basis, psychologische behoeften (liefde, respect, zelfontplooiing) aan top. Een gelukkig persoon - en een succesvolle samenleving - is er één waarin aan al deze behoeften wordt voldaan.

Voedsel speelt in Maslow's piramide een rol op elk niveau. Het is essentieel voor onze lichamelijke functies, gevoel van veiligheid en onze sociale banden. Het opkweken en het bereiden van voedsel vraagt vaardigheid, waardoor tuinieren en koken tevredenheid en waardering opleveren voor degenen die er mee bezig zijn, en plezier en saamhorigheid opleveren voor iedereen, waarmee ze het delen. Kortom: Voedsel is een uniek en divers medium, waarin we veel van onze behoeften kunnen bevredigen met geen, of heel weinig belasting van het milieu. Wanneer het op de goede manier wordt gewaardeerd, is voedsel de sleutel tot duurzaam welzijn. Natuurlijk is voedsel niet het enige in ons leven. Maar het is een heel krachtig denk- en ontwerp kader bij het vormgeven van onze fysieke en sociale werelden. Ongeacht hoe onze leefomgeving er in de toekomst uit ziet, de relatie stad-platteland zal daarin één van de kernwaarden zijn. Degenen die onze voedselvoorziening controleren, hebben de macht om onze lichamen, huizen, steden, landschappen en samenlevingen vorm te geven. Het is aan ons om te bepalen hoe we voedsel verbouwen, inkopen, bewerken, consumeren en in de afvalketen laten verdwijnen. Deze keuze, vele malen vermenigvuldigd, zal uiteindelijk onze gemeenschappelijke toekomst vormgeven. Door de juiste keuze te maken, hebben we niets te verliezen, maar juist veel te winnen.

Gemeente
Alphen aan den Rijn

Stadhuisplein 1 · Postbus 13
2400 AA Alphen aan den Rijn
T 14 0172
F 0172 - 465 485
E gemeente@alphenaandenrijn.nl

